

HORVÁTH ISTVÁN

Lónyay Menyhért társulati tevékenysége, szerepe a Tisza szabályozásában

„Amikor az Úr a világot teremtette, minden teremtményének megvolt már a maga helye, csak a Tiszának nem. Ezért Szent Péterhez fordult panaszával. Péter aranyekébe fogta szamarát, s meghagyta a Tiszának, hogy kövesse, jöjjön a barázdában. A szamar éhes volt, minden bogáncsért félrefordult, a barázda görbe lett. A Tisza mivel az eke fonta barázdában követte a szamarat, szintén kanyargós lett”.

(magyar népmonda)

Gróf Lónyay Menyhért – Szabolcs Széchenyije – tanúja, egyben alakítója volt a XIX. század nagy történéseinek. Impozáns politikai pályafutása mellett számos területen próbálta ki magát, és töltött be jelentős szerepet többek között a Tisza, és szűkebb hazája, a Felső-Tisza-vidék szabályozásában, élhetőbbé tételében. Ebbéli tevékenysége meglehetősen szerény mértékben jelenik meg életrajzában, holott a korabeli Magyarország, sőt Európa egyik legnagyobb környezetátalakító vállalkozásának lehetett aktív részese. Igaz ugyanakkor, hogy politikai szerepvállalásához képest e tevékenysége kevésbé jól dokumentált, ez is magyarázhatja, hogy az utókor elsősorban országos politikusként tartja őt számon. Holott meghatározó szerepet játszott az Alföld, azon belül főként a Tisza völgyének átalakításában. Az alábbiakban a Lónyay vezette Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő Társulat történetén keresztül szeretnénk bemutatni a Felső-Tisza-vidék, közelebről az ún. Rétköz XIX. századi metamorfózisát, melynek következtében a táj, és a benne élő emberek élete gyökeresen átalakult.

Lónyay gyermekkorától kezdve tanúja volt a Tisza vidékén élő emberek mindennapjainak, az árvizek ellen való küzdelemnek, a gazdálkodási nehézségeknek. Más Tiszaparti településekkel ellentétben a későbbi Felső-szabolcsi társulat területe különleges helyzetben volt, mert lényegében egybeesett a Rétközzel, ezzel a Tisza és a nyírségi dombok által közrefogott, nyílt ártérnek számító térséggel, amelynek lakói évszázadok óta együtt éltek a vissza-visszatérő vizekkel. Életmódjuk, gazdálkodásuk ehhez igazodott generációkon át. A terület egyik legjobb ismerője, Kiss Lajos néprajztudós így jellemzi a szabályozás előtti Rétközt: „Hajdan 30, most részben vagy egészben 28

község határát foglalja magában ez a mélyen fekvő terület, mely a Tisza évenkénti kiömlésének helye volt, hova nem csak a Tisza öntötte évezredek óta áradó vizét, de idefolyt a közel 50 méterrel magasabban fekvő Nyírség csapadékvize is 7 völgyületen, miket még a talajvíz is táplált. Ez a sok víz aztán annyira elárasztotta ezt a 140.000 holdnyi lapályt, hogy abból csak a többnyire széleken keletkező községek belterülete és határainak kisebb-nagyobb homokos szigetei látszottak ki. A többi egy nagy láp, azaz náddal, kákával, sással benőtt lassan mozgó víz, helyi nevén rétség”.¹

A leírásból jól kiolvasható, hogy a Rétköz vízrajzi elhelyezkedése némileg eltért a legtöbb Tisza-vidéki tájegységtől, településtől. Míg északról a Tisza öntötte el rendszeresen a területet, addig délről a magasabban fekvő nyírségi dombokról lezúduló csapadékvizek, illetve a tavasi hóolvadásból származó vizek miatt volt állandóan vagy időszakosan víz alatt a Rétköz medencéje. Emiatt az árterület legnagyobb része tavak, mocsarak, lápok tarka egyvelegéből állt, a kis kiterjedésű magaslatok voltak csak valamelyest művelhetők. De gazdálkodni sem volt egyszerű: a művelhető magaslatokat csak csónakon lehetett megközelíteni, a gazdálkodáshoz szükséges eszközöket (pl. eke, borona) szintén vízi úton kellett eljuttatni a szántóföldre, majd a termést is csak vízen tudták hazaszállítani.² Jóval biztosabb megélhetést jelentett a marhatenyésztés, a bő legelőt biztosító úszólápokon nagy számban tartottak állatokat. Mindezek mellett a halászat, a vadászat, a csikászat és a pákászat jelentette az itt élők fő megélhetési forrását.³

A területen érdekelt birtokosok és hatóságok a XIX. század elején tették meg az első lépéseket a Rétköz vízmentesítése érdekében. A Tisza árvizeit kizárandó a vármegye töltéseket építtetett Tuzsértól egészen Veresmartig. Ezek a gyenge töltések azonban nem voltak képesek a folyó nagyobb árvizeit megfékezni, így érdemi eredményeket nem tudtak elérni a munkálatokkal. Ugyanakkor a nyírségi dombokról lezúduló vizeket, az ún. nyírvizeket is megpróbálták szabályozott formában levezetni. A homokdombok között lépcsőzetesen elhelyezkedő medencék vizét csatornákon, mesterséges árkokon keresztül vezették le.⁴ Ennek eredményeképpen a Rétköz alacsonyabban fekvő részei még akkor is víz alá kerültek, ha éppen a Tisza árvize nem öntötte el a területet. A minden műszaki megfontolást nélkülöző munkálatok az erőfeszítések ellenére nem tették élhetőbbé a rétközi emberek életét, sőt, egyes esetekben csak súlyosbították gondjaikat.

A tapasztalatok ráébresztették a döntéshozókat arra, hogy a Rétköz gondjai nem szüntethetőek meg helyi szinten; ahhoz, hogy a terület vízmentessé váljon, szükség van a Felső-Tisza-vidék, sőt az egész Tisza-völgy szabályozására. A munka azonban évtizedekig nem indult meg, aminek egyik fő oka az volt, hogy erről a hatalmas vízvidékről nem állt rendelkezésre pontos, a munkálatok megtervezéséhez elengedhetetlen vízrajzi felvétel. Annak ellenére, hogy a Tisza egyik igen fontos mellékfolyójának, a

¹ Kiss, 1929. 5.

² Ennek a kiterjedt lápvidéknek időnként előnye is megmutatkozhat, például háborúk idején a lakosság viszonylagos biztonságban volt, vagy egyes esetekben a hatóság emberei elől is menedéket nyújtott a lápi emberek számára.

³ VÍRÁGH, 1900. 301.; E mellett érdemes megjegyezni, hogy az itt élők nem csak a „lápból éltek”, a szükséges mezőgazdasági termékeket jellemzően az Alföldről, ún. részes munka során szerezték be.

⁴ KORMÁNY, 2010. 96.

Körösöknek vízrajzi felmérése, azaz mappációja már 1818-ban megkezdődött, magát a Tiszát csak 1834-kezdték a Vízi és Építészeti Főigazgatóság mérnökei mérőműszerekkel feltérképezni. A Lányi Sámuel által vezetett felmérés eredményei megdöbbentőek voltak. Ekkor derült ki, hogy a tiszai árvizek 854 települést veszélyeztetnek, nagy árvíz esetén akár 12000 km² kerülhet víz alá, miközben az állandóan vízzel borított területek (lápok, mocsarak) nagysága is megközelíti az 5000 m²-t.⁵ Ezek a számok cselekvésre sarkallták a döntéshozókat, az 1830-as évek nagy árvizei nyomatékossították, hogy minél gyorsabban szabályozni kell Magyarország folyóit.⁶

Erre az időre tehető gróf Széchenyi István bekapcsolódása a Tisza-völgy rendezésének előkészületeibe. A „legnagyobb magyar” pályafutása során két – európai léptékkel is nagyszabású – vízi munkálatnak volt az elindítója és megszervezője: az Al-Duna és a Tisza szabályozásának. E munkáknak évtizedes előzményei voltak, ennek ellenére a gróf nélkül mégsem tudtak kimozdulni a holtpontról. Az Al-Duna szabályozása az 1830-as években megindult, a Tisza-völgy rendezését azonban többszöri nekifutásra sem tudták megkezdeni. A szabályozás politikai kérdéssé vált, Széchenyi azonban felül tudott emelkedni a kormánypárti-ellenzéki vitákon, célja a magyarság erkölcsi és gazdasági felemelkedése volt, és az ehhez vezető út egyik legfontosabb állomásának az Alföld rendezését tekintette.

Tervei valóra váltásának lehetősége akkor nyílt meg előtte, amikor az uralkodó 1845-ben megbízta a Helytartótanács Közlekedési Bizottmányának elnöki teendőivel. Hivatalba lépését követően azonnal munkához látott: áttanulmányozta Beszédes József, Vásárhelyi Pál és Lám Jakab szabályozási elképzeléseit, valamint Huszár Mátyás és Lányi Sámuel felméréseit, térképeit. Majd 1845 őszén szemleútra indult a Tisza-völgybe, hogy megnyerje a helyi birtokosokat a szabályozás ügyének. A gróf igyekezett felmérni, hogy egy-egy vízrajzilag összefüggő területen melyik földbirtokos az, akire jobban hallgatnak társai; és ha ilyet talált, fontos feladatának tekintette megnyerését a Tisza-szabályozás ügyének.⁷ Ez kulcsfontosságú volt, hiszen gyakran a birtokosok érdekelletéi hátráltatták a munkálatok megkezdését. A Felső-Tisza-vídedéken egyik legfontosabb támasza Lónyay Menyhért lett, aki ekkor már az országos politikai szintéren sem volt ismeretlen (részt vett az 1843-as országgyűlésen mint Bereg vármegye követe, s itt a Széchenyi terveit támogató Szabadelvű Párttal szavazott).

Lónyay Széchenyi terveinek lelkes támogatójává vált, és komoly szerepet játszott abban, hogy birtokostársait meggyőzze a szabályozás szükségességéről. De nem csak szűkebb hazája érdekeit tartotta szem előtt; Széchenyi szellemiségét magáévá téve felismerte, hogy az egész Tisza-völgy rendezése az Alföld, sőt az egész ország gazdasági-társadalmi felemelkedését hozhatja el. Nem véletlen, hogy amikor Széchenyi elhatározta az egész szabályozást koordináló ún. Tiszavölgyi Társulat létrehozását, ebben már Lónyay is szerepet kapott. A folyó mentén egyre-másra alakítottak ugyanísi ármentesítő és folyószabályozó, ill. lecsapoló társulatokat, ezek tevékenységének

⁵ FEJÉR, 2001. 84.

⁶ Érdemes megemlíteni, hogy Lónyay Menyhért édesapja, Lónyay János mint királyi biztos részt vett az 1838-as jeges árvíz mentési munkálataiban, a lakosság élrelmezésének megszervezésében.

⁷ DUNKA–FEJÉR–VÁGÁS, 1996. 74.

összehangolása, érdekeik országos képviselője már a Tiszavölgyi Társulatra hárult. A társulat első pesti nagygyűlésén (1846. január 20–26.) felállított központi bizottság tagjai között feltűnik Lónyay Menyhért neve is mint választmányi tag. Így részt vehetett a szabályozás országos irányításában, de mint érdekelt birtokos, szűkebb hazájában sem maradt tétlen. Ösztönözte az ún. Felső-szabolcsi Tiszaszabályozási Társulat létrehozását, amely ugyanezen esztendőben megtartotta alakuló közgyűlését Nagykovácsiban, elnökül a szintén helyi (Fényeslitke) birtokos Erőss Lajost választva. A társulat azonnal hozzálátott a tiszai védművek megépítéséhez,⁸ azonban a munkálatok elsősorban a szűkös anyagi források miatt csak nagyon lassan haladtak előre. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején leálltak a töltések építésével.

A szabadságharc bukását követően az önkényuralmi kormány is hamar belátta, hogy az Alföld folyóinak szabályozására és az országrésznyi terület ármentesítésére gazdasági szempontból igen nagy szükség van. És bár az önkényuralom a szabályozás folytatása mellett tört lándzsát, egyúttal véget vetett a Tiszavölgyi Társulat működésének. A reformkor legkiválóbb alakjai – köztük Lónyay – által létrehozott társulatot, annak haladó, egyúttal nemzeti szellemű irányítása miatt természetesen nem kívánták fenntartani, addigi feladatait a bécsi kormány saját felügyelete alá vonta. A központosító intézkedések a helyi társulatok – köztük a Felső-szabolcsi – önállóságának felszámolását jelentette, még a saját költségükön elvégzendő vízi munkák végrehajtásához is a központi kormányzat engedélye kellett.

Ezekben a nehéz években vette át Lónyay Menyhért a Felső-szabolcsi Tiszaszabályozási Társulat irányítását. Erőss Lajos, a társulat első elnöke betegsége miatt lemondott posztjáról, majd a Kisvárdán, 1854. április 10-én tartott közgyűlésen közfelkiáltással Lónyayt választották utódjául,⁹ aki nagy lendülettel látott neki az új feladatnak. A töltésezési munkálatok ugyanis meglehetősen lassan haladtak az 1850-es évek elején is, látható volt, hogy a társulat csak nagyon hosszú idő múlva érhetné el kitűzött céljait. Az 1854. szeptember 30-án Kemeccsén tartott közgyűlésen határoztak arról, hogy a töltésépítési munkákkal külső vállalkozókat bíznak meg. A költségek fedezéséhez pedig a mentesített terület arányában 1-1 forintot vetett ki holdanként a birtokosokra. Egyúttal felkérték az osztálymérnöki hivatalt a csatornázási tervek elkészítésére. A következő évben megkezdődtek a töltésépítések, a munkálatok elvégzésével Kussevich Antal vállalkozót bízták meg.¹⁰ A társulat, ill. az érdekelt birtokosok nagy áldozatokat vállaltak, hiszen bíztak abban, hogy az ármentesítés nyomán létrejövő gazdasági lehetőségek hamar hasznot hajthatnak. Ennek érdekében a társulat nagy összegű hitelt vett fel, hogy gyorsíthassa a szabályozási munkálatokat. A vállalkozó 1858-ban befejezte a tiszai védművek építését Zsurk és Gávavencsellő között. A következő évi árvíz azonban nagy károkat okozott a védművekben, több helyen átszakította azt, nagy területeket elöntve. Aztán a kijavított töltéseket 1860-ban ismét megrongálta az árvíz, ezért a társulat a töltések magasságának emelése mellett döntött, a munkálatok

⁸ A Tisza szabályozása hivatalosan 1846. augusztus 27-én vette kezdetét az Alsószabolcsi Társulat területén lévő Tiszadobon, az első kapavágást maga Széchenyi István tette meg.

⁹ VIRÁGH, 1900. 302.

¹⁰ VIRÁGH, 1900. 304.

1862-ben fejeződtek be. Az évtized végén az újabb árvizek miatt ismét emelni kellett a töltések magasságát, egyúttal szélesítették azokat, így lassan ugyan, de tartósan sikerült megvédeni a Rétköz területét a folyó vissza-visszatérő árvizeitől.

A tiszai gátak építésével egy időben megkezdték a Rétköz belvizektől való mentesítését is, hiszen tisztaban voltak vele, a folyó árvizeinek kizárásával nem válik vízmentessé a terület. A nyírségi birtokosok azonban nem voltak érdekeltek a Rétközzre zúduló vizek megszüntetésében, így a munka lassan haladt, ráadásul számos ellentétet szült a felső-szabolcsi és a nyírségi érdekeltek között. Az 1860-as évekre részben vármegyei közmunka keretében elkészült az ún. Belfő-csatorna Tiszabездédtől Tiszabercelig mintegy 55 km hosszan. Csapadékosabb esztendőkből azonban a csatorna nem tudta levezetni a vizet a Tiszabercelnél létesített zsilipen keresztül, így előfordult, hogy több volt a belvízkár, mint az ármentesítés előtti években. Lónyay a társulat elnökeként minden befolyását latba vetette a helyzet feloldása érdekében, s igyekezett rábírní a nyírségi birtokosokat az ún. nyírvizek levezetésére, de még a helytartónács határozott utasítása ellenére sem haladtak a kívánt mértékben a munkálatok. Az 1860-as évek néhány rendkívül aszályos éve hozzájárult a munkálatok félbemaradásához, hiszen a Rétköz is kevésbé szenvedett ezekben az esztendőkből a nyírvizektől, így könnyebben odázták el a munkát.

Ez rávilágított a koordináció hiányosságaira, lévén nem volt a társulatok munkáját összehangoló országos társulat, amelynek munkájában az érdekelt birtokosok részt vehettek. Mint említettük, a Tiszavölgyi Társulat megszüntetését követően teljes mértékben állami kézbe került a szabályozás irányítása, a helyi társulatok számára szinte csak a végrehajtó szerep jutott. Lónyay mindvégig tisztaban volt vele, hogy a helyi szintű beavatkozások mit sem érnek a folyó egészének összehangolt szabályozása nélkül. Ezért az önkényuralom évei alatt azon folyamatosan dolgozott, hogy a többi tiszai társulat is kivegye a részét a munkából, hiszen a Rétköz ármentesítésének sikere rajtuk is múlott. E mellett a valamikori Tiszavölgyi Társulat feltámasztásán munkálkodott, jelentős részben neki köszönhető, hogy a társulatok számára 1857-től engedélyezték országos gyűlések megtartását. Ez a részsiker azonban nem oldotta meg a szabályozás körüli problémákat, az irányításban továbbra is az erőteljes központosítás érvényesült. Ez a központosítás nem jelentette a műszaki tervek összehangolását, – amire a legnagyobb szükség lett volna – a tervezésben és kivitelezésben a helyi döntések voltak a meghatározók. Ennek értelmében a társulat elkészíthetett egy olyan tervet, amely számára a legkedvezőbbnek tűnt, más társulatoknak, illetve birtokosoknak viszont károkat okozhatott. A helyi birtokosoknak nagy beleszólásuk volt a töltésvonalak kijelölésébe, ami aztán itt-ott utat nyitott a szervezetlenségnek, egyes esetekben a korrupciónak.¹¹ Nem véletlen, hogy Lónyay a Tiszavölgyi Társulat visszaállításán fáradozott, éppen a tervek összehangolásának lehetőségét látta a valamikori központi társulat újjászervezésében. Akárcsak Széchenyi, Lónyay is jól működő rendszerként képzelte el a szabályozás utáni Tisza-völgyet, a rendszer kiépítéséhez azonban sok-sok érdekellentét feloldására volt szükség. Ez a gondolkodásmód tükröződik 1860

¹¹ DUNKA–FEJÉR–VÁGÁS, 1996. 107.

tavaszán tartott akadémiai székfoglaló előadásában, melynek címe: *A Tiszaszabályozás története és nemzetgazdasági fontossága*. A beszédben egyfelől visszaköszönnek Széchenyi gondolatai, akinek eszméihez Lónyay mindvégig hű maradt, másfelől érezhető a meggyőződés a szabályozás leendő sikerében: „Mert nem elég az, hogy az áradatot zabolázzuk, és így a töltések mindenütt meglegyenek; ez csak az alap, melyre építhetünk, ez után következik a mentesített téren fennmaradt mocsárok és mélységekben összegyűlt esővizek lecsapolása és kiszáritása; és végre valódi kertté a Tisza völgye csak akkor leend, ha a jövő nemzedék a szabályozási munkának a rétöntözési munkálattal felteendi a koronáját, s eléri azon örvendetes állapotot, miszerint a zabolátlan víz, mely nekünk átok volt, a jövő nemzedéknek áldásává válhassék”.¹² Amikor ezek a szavak elhangzottak, a Tisza-szabályozás munkálatai már jelentősen előrehaladtak, de a kész mű még messze állt a befejezéstől, s a befejezetlenséggel járó elkerülhetetlen katasztrófák és viták javarésze is hátra volt. Ezzel Lónyay is tisztában volt: „...ez egy vér nélküli örökös foglalás hazánk szívében a magyar elem közepette, és a magyarság számára, mely állami és nemzetiségi erősödésünket tetemesen előmozdítandja. Még ugyan tetemes munka, nagy pénzbeli áldozat, állhatatos kitartás fog számos éveken keresztül megkívántatni, míg végeredményhez jutandunk. Azonban célt fogunk érni...”¹³ Lónyay minden fronton részt vett ebben a küzdelemben, igyekezett a szabályozás országos koordinációját a régi alapokra visszahelyezni, miközben a Felső-szabolcsi társulat elnökeként helyi szinten is sokat tett a szabályozás sikeréért.

Ebben az időszakban, a szabadságharc leverését követő mellözöttség után került vissza Lónyay az országos politika vérkeringésébe, 1861-től ismét képviselő lett. Karrierje igazán azonban csak a dualizmus éveiben tudott kiteljesedni, bár az ország részleges önállóságának első évei nem feltétlenül számítanak sikertörténetnek a vízszabályozások történetében. A kiegyezés után önállóvá vált magyar kormány ugyanis kezdetben még az önkényuralom kormányzatánál is jobban elhanyagolta a Tisza szabályozását. Ehhez az is kellett, hogy a szabályozási munkák legfőbb műszaki irányítója, Herrich Károly igen kedvező képet festett a munkálatok állásáról, ami nem ösztönözte cselekvésre a döntéshozókat. Ezekben az években a társulatok nagyobb önállóságot kaptak, munkálataikat nemigen hangolták össze, így a Tisza-völgy szabályozása meglehetősen kaotikusan haladt. Néhányan – köztük Lónyay is – látták a rendszerszintű problémákat, igyekeztek a munkálatok egységes szemléletű irányítását megszervezni, ennek érdekében újjáalakították a Tiszavölgyi Társulatot, melynek elnökéül 1878-ban Lónyay Menyhértet választották. A korábbi évek mulasztásait azonban nem volt idő bepótolni, a következő évben bekövetkezett az akkoriban második legnagyobb magyar város, Szeged árvízi katasztrófája. Ez a szomorú esemény kellett ahhoz, hogy a döntéshozók belássák: átgondolt tervezés mellett fel kell gyorsítani, és be kell fejezni a folyó szabályozását.

A tragédia ugyanakkor nem jelentette azt, hogy az akkor már évtizedek óta tartó munka hiábavaló lett volna. A társulatok számos helyi jelentőségű sikert értek el, és tettek művelhetővé nagy területeket. A Lónyay vezette Felső-szabolcsi Tiszai

¹² LÓNYAY, 1860. 264.

¹³ LÓNYAY, 1860. 273.

Ármentesítő Társulat (később Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat) az 1870-es évekre teljesen kizárta területéről a folyó árvizeit. Ebben az évtizedben értek el jelentős előrehaladást a nyírvizek levezetésében, amihez Lónyay tekintélyére és diplomáciai ügyességére is szükség volt. Először elérte, hogy a kérdés rendezéséhez Beöthy Lajos Heves vármegyei főispán személyében kormánybiztost nevezzenek ki. A nyírségi birtokosok azonban vonakodtak végrehajtani a társulat és a kormánybiztos kéréseit, így 1876-ban és 1877-ben ismét víz alá került a Rétköz a nyírségi dombokról leözlő vizek miatt. A nyírségiek még árkokkal is segítették a vizek gyors lefutását, amiket még a minisztérium határozott utasítására sem szüntettek meg. 1879-re sikerült elérni, hogy a nyírségi birtokosok szintén társulatba tömörüljenek, így a két társulat végre tárgyalóasztalhoz ülhetett. A XX. század elején Virágh László, a társulat igazgató-főmérnöke így ír erről a kulcsfontosságú eseményről: „A két társulat küldöttsége Pesten 1879. év szeptember hónapban megkezdte tárgyalásait, s a felső-szabolcsi társulat küldöttei belátván azt, hogy a nyírvíz gyűjtő főcsatorna kiépítése a társulatnak életkérdése, – semmi áldozatot nem kíméltek, hogy ezen kérdést megoldásra juttassák. Ily módon végre létrejött a két társulat között az egység, melynek értelmében a nyírvízgyűjtő csatorna kiépítése és fenntartásának kérdésére egyetértőleg elhatározta a két társulat, hogy egyikük, jelesül a Felsőszabolcsi Tiszaszabályozó társulat vállalja magára a kiépítés keresztülvitelét s ennek örök időre leendő fenntartását, s viszont azért a másik, t. i. a nyíri társulat egyszer s mindenkorra az alább meghatározott összeg fizetésére kötelezi magát és pedig: A felső-szabolcsi Tiszaszabályozó társulat kötelezte magát a nyírvízgyűjtő főcsatornájának, s ezzel járó töltések s egyéb tervszerű műveknek, valamint ezek kiépítése után a csatorna torkolatánál – a felmerült s a nyírvízszabályozó társulat érdekeit is kiválóan érintő szükség által indokolt esetben a minisztérium által felépíttetni elrendelendő zsilipnek mielőbb leendő kiépítésére és ennek mindenkori fenntartására. E gyűjtő főcsatorna s melléképítményeinek fenntartása szintén a Felső-szabolcsi Tiszaszabályozó társulat feladata lett.

A nyírvízszabályozó társulat ezekhez képest beleegyezett, hogy a főcsatorna kiépítését a felső-szabolcsi Tiszaszabályozó társulat vállalja magára és ezért ezen gyűjtőcsatorna kiépítési és fenntartási költségeire hozzájárulási illetményként egyszer s mindenkorra egységileg megállapítva – tartozik a felső-szabolcsi Tiszaszabályozó társulatnak 250,000 frtot o. é. fizetni (...) A Nyírvízszabályozó társulat beleegyezését jelenti ki, hogy a felső-folyások időlegesen s a szükségnek elmaradhatatlan eseteiben elzárassanak.

A két társulat kötelezte magát úgy Szabolcsmegye törvényhatóságánál, mint a m. kir. kormánynál az egység tárgyával kapcsolatos minden ügyben, egymást támogatni s különösen oda hatni, hogy az egység keresztül vitele a kormánynál nehézségekbe ne ütközzék, – és ugyanebből kifolyólag a múltban ezen egység létrejöttéig fennforgott ellentéteket megszüntetni. (...) A nyíri gyűjtő főcsatorna tulajdonjoga a felső-szabolcsi Tiszaszabályozó társulatot illeti, a mely kötelezve van a szükséges területe kisajátítását saját költségén keresztül vinni s onnan túl a csatornának s töltéseinek jó karban tartása iránt a kormánynak is felelni...”¹⁴

¹⁴ VIRÁGH, 1900. 307.

Az egyezség értelmében tehát a felsőszabolcsi társulat vállalta a csatorna kiépítését és fenntartását, a nyírvízszabályozó társulat pedig egy egyszeri összeggel járult hozzá a munkálatokhoz. Az építkezés még 1879-ben megkezdődött, a csatorna teljes egészében végül 1882 őszére készült el. Ezt követően 1884-ben az addigi zsilipet kiegészítendő megépült Tiszabercel és Paszab határában egy 50 lőerős gőzüzemű szivattyútelep is.

Amikor Lónyay 1884 októberében elhunyt, az évtizedekkel korábban megálmodott rendszer szinte készen állt, a Rétköz és a benne élő emberek élete gyökeresen átalakult. A gróf pontosan tudta, hogy milyen munkálatokra van még szükség a rendszer tökéletes működéséhez, ezeket utódai a következő évtizedekben megvalósították. Lónyay a szabályozások legkritikusabb időszakában vitt vezető szerepet, érdemei elvülhetetlenek. Ezt kortársai tudták, nem véletlen, hogy a társulat elnöki székét a gróf iránti tiszteletből több mint egy évig betöltetlenül hagyták. A szabályozási munkák talán legfontosabb művét, az éppen befejezett nyírvízgyűjtő csatornát is róla nevezték el, amely a mai napig is a nevét viseli.

A társulat Lónyay halála után nagy lendülettel folytatta a szabályozási munkálatokat, ahol szükséges volt, megerősítették a töltéseket, Tiszabercelnél egy a korábnál jóval hatékonyabb szivattyútelepet létesítettek, újabb csatornákkal tökéletesítették a belvizek levezetésére szolgáló hálózatot. Amikor az e tanulmányt kísérő fényképeket tartalmazó albumot jelentetett meg a társulat az 1920-as években, volt mire büszkének lenniük. A kiadvány bemutatja azokat a létesítményeket, amelyek új alapokra helyezték a Rétköz gazdálkodását, átformálva az itt élő emberek mindennapi életét. A korábbi mocsárvilág helyét átvették a legelők, kaszálók, szántóföldek, a táj meghatározó elemeivé váltak a csatornák, zsilipek, gátórházak stb. A lecsapolás után a terület vízrajzával együtt változott meg a növényzet, az állatvilág, a nád, a sás, a hínár stb. helyére kultúrnövények kerültek, szántók legelők, kaszálók alakultak ki.¹⁵

A XX. század elején a már említett Virágh László, a társulat igazgató-főmérnöke így összegezte az elért eredményeket: „...a szabályozás keresztülvitele sok áldozatot kívánt s a jelen nemzedékre súlyos terheket rótt, de ezen áldozatokkal nagyszerű eredmény is éretett el. Azon birtokokért, a melyek a szabályozás előtt abszolúte semmit sem jövedelmeztek, jelenleg holdankint 16–20 kor. haszonbért fizetnek s azon területeknek, a melyeket a szabályozás előtt 1–10 frtjával, sőt még a 60-s években is 20–30 frtjával meg lehetett venni, eladási áruk jelenleg 320–400 kor. A szabályozás eredményét legjobban igazolja még azon körülmény, hogy az árterületen a lefolyt félszázad alatt a népszerűség megkétszereződött.”¹⁶

A Tisza-völgy szabályozása is nagyjából a XX. század elején ért véget, ekkor fejeződött be az a több évtizedes küzdelem, amelyet Széchenyi indított el az ország gazdasági-társadalmi felemelkedésének érdekében. Lónyay mindvégig következetesen folytatta Széchenyi munkáját, sokat tett mind az Alföld, mind szűkebb hazája fele-

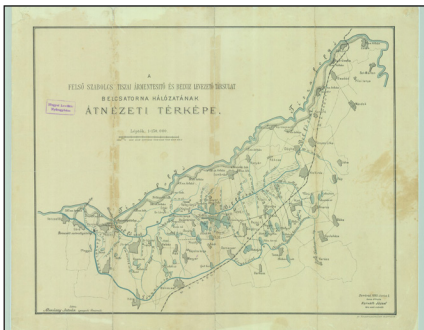
¹⁵ KORMÁNY, 2014. 146.

¹⁶ VIRÁGH, 1900. 311.

melkedéséért.¹⁷ Bár napjainkban Lónyay nem elsősorban a hazai vízügyek terén elért eredményeiről ismert, nélküle valószínűleg nem olyan lenne a Tisza vidéke, ahogyan azt ma ismerjük.

Felhasznált irodalom

- ALMÁSSY ISTVÁN – VIRÁGH LÁSZLÓ: A Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat történetének leírása az alakulásától kezdve a mai korig. Budapest, 1896.
- DUNKA SÁNDOR – FEJÉR LÁSZLÓ – VÁGÁS ISTVÁN: A veritékes honfoglalás – A Tisza-szabályozás története. Budapest, 1996.
- FEJÉR LÁSZLÓ: Vizeink krónikája. Budapest, 2001.
- KISS LAJOS: Földművelés a Rétközön In: A Nyírség-kutató Bizottság dolgozatai III. Bp. 1929
- KORMÁNY GYULA: A Rétköz földrajza In: Földrajzi dolgozatok határok nélkül. Pécs, 2010, 60–126.
- KORMÁNY GYULA: A XIX. század vízszabályozási munkálatainak hatása a Rétköz tájhasználatában In: Történeti Földrajzi Közlemények. Nyíregyháza, 2014. 135–152.
- LÓNYAY MENYHÉRT: A Tiszaszabályozás története és nemzetgazdasági fontossága In: Magyar Akadémiai Értesítő I. kötet 1860. 3. sz. 239–278.
- VIRÁGH LÁSZLÓ: A Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai – Szabolcs vármegye. Budapest, 1900.

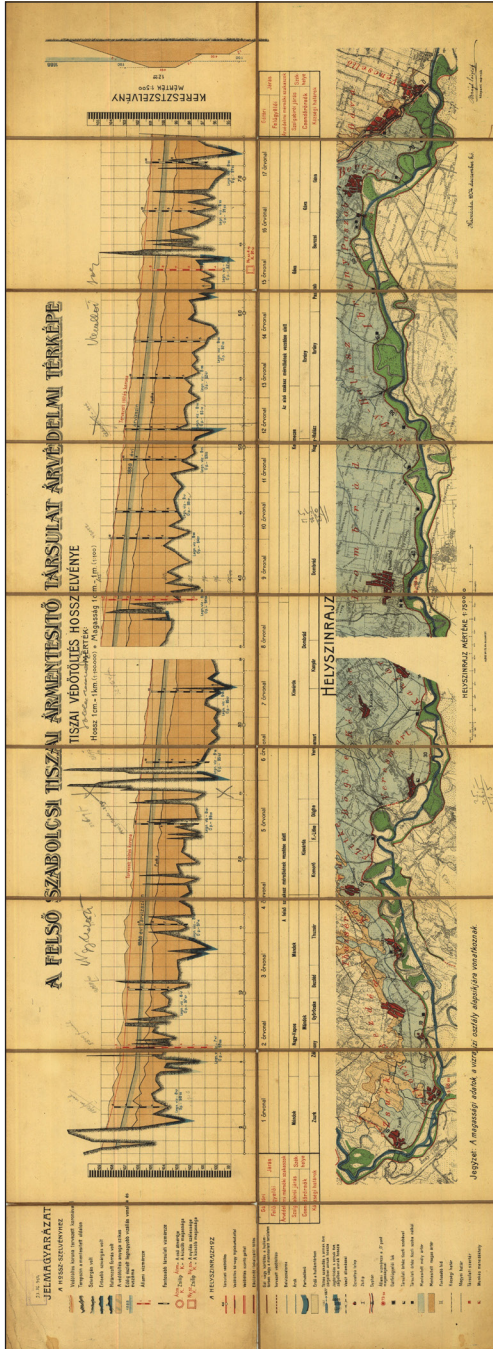
A Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő és Bevízlevezető Társulat belsátrornahálózatának átnézeti térképe, 1895 (MNL-SzSzBML)

Tiszaberceli zsilip ellennyomó medencéje, 1920-as évek (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum)

¹⁷ Ugyanakkor nem hallgatható el, hogy a szabályozásnak voltak árnyoldalai is, pl. az egykor legendás halbőség eltűnése, a talaj szikesedése, biológiai változatosság megszűnése stb. Ezek a szempontok a szabályozás megindításakor nem, vagy csak kis mértékben számítottak, és megoldásuk az utókorra maradt. E mellett mai szemmel nem hagyható figyelmen kívül, hogy az ártereken élő csikász, pákász, madarász embereket senki sem kérdezte meg a munkálatokról. Az ő érdekeltté tételük elmaradt annak ellenére, hogy alapvetően az ő életterük felszámolásáról is szólt a szabályozás.

Lónyay Menyhért társulati tevékenysége, szerepe a Tisza szabályozásában

A Felső-szabolcsi Tisza Ármentesítő Társulat árvédelmi térképe, 1904 (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum)

A Lónyay-csatorna látképe, 1920-as évek (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum)

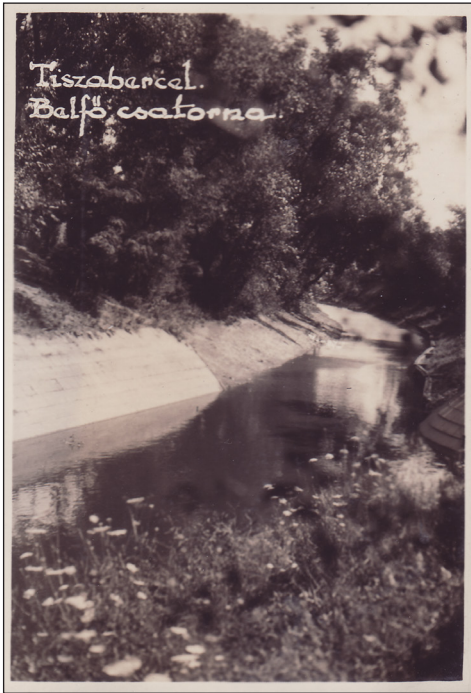
A tiszaberceli szivattyútelep, 1920-as évek (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum)

35. számú őrház, 1920-as évek
(Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum)

Töltés-erősítési munka, 1920-as évek (Magyar
Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum)

A Belfő-csatorna Tiszabercelnél,
1920-as évek (Magyar Környezetvédelmi
és Vízügyi Múzeum)

Zúgói szivattyútelep, 1920-as évek
(Magyar Környezetvédelmi és
Vízügyi Múzeum)